

Uskonnottomuus Suomessa

Esa Ylikoski

Teoksessa Monien uskontojen ja katsomusten Suomi,
Kirkon tutkimuskeskuksen verkkojulkaisuja 48

[http://sakasti.evl.fi/julkaisut.nsf/2AA37D11FA0613ACC22580B20038D68B/\\$FILE/Kirkkohallitus_MUKS_julkaisu_verkkojulkaisu.pdf](http://sakasti.evl.fi/julkaisut.nsf/2AA37D11FA0613ACC22580B20038D68B/$FILE/Kirkkohallitus_MUKS_julkaisu_verkkojulkaisu.pdf)

Johdanto

”Humanismi on tulos pitkästä vapaan ajattelun perinteestä, joka on innoittanut monia maailman suuria ajattelijoina ja luovia taiteilijoina sekä synnyttänyt tieteen.”
Kansainvälinen humanistinen ja eettinen unioni, IHEU

Uskonnottomuus on nykyään merkittävä osa maailman ja Suomen vakaumuksellista kenttää. Uskonnottomien katsomuksellinen vapaus on kehittynyt Suomen itsenäisyyden 100 vuoden aikana vaihteittain. Maallistumiskehitys on edennyt myös vähitellen, mutta nopeutunut erityisesti 2000-luvun puolella. Kansainvälisesti ajatuksen, omantunnon ja uskonnon vapauden tilanne vaihtelee huomattavasti eri maissa. Kansainvälisen humanistisen ja eettisen unionin julkaisemassa Ajatuksen vapaus 2015 -raportissa Suomen tilanne ei ole paras mahdollinen mutta kaukana huonoimmasta.

Sekulaarin humanismin juuret ovat antiikin Kreikassa. Humanistin maailmankuva pohjautuu naturalismiin. Ilmiöiden selittämiseen ei tämän näkemyksen mukaan tarvita yliluonnollista. Suuret maailmanuskonnot väittävät perustuvansa yleispätevään ilmoitukseen. Humanistit taas katsovat, että ihminen kykenee itse kriittisellä ja rationaalisella ajattelulla rakentamaan luotettavan, jatkuvasti kehittyvän kuvan maailmasta. Ihmisen elämä on ainutlaatuista ja ainutkertaista. Humanistinen etiikka on ihmislähtöistä.

Suomessa hallitusmuoto vuonna 1919 ja vuoden 1923 alussa voimaan tullut uskonnonvapauslaki antoivat kansalaisille mahdollisuuden olla kuulumatta mihinkään uskonnolliseen yhdyskuntaan. 2000-luvun alussa uudistetussa perustuslaissa ja uskonnonvapauslaissa uskonnottomuuden vapaus ilmaistiin aiempaa selvemmin. Silti on vielä käytäntöjä, jotka asettavat ihmiset eriarvoiseen asemaan heidän katsomuksensa perusteella. Uskonnottomien perustamien järjestöjen tavoitteena on valtio, jossa ihmisiä kohdellaan yhdenvertaisesti uskonnosta tai vakaumuksesta riippumatta eikä uskonnollisia yhdyskuntia suosita tai syrjitä julkisen vallan toimesta. Uusi yhdenvertaisuuslaki antaa syrjimättömyyden toteuttamiseen uusia edellytyksiä velvoittaessaan muun muassa oppilaitoksia laatimaan yhdenvertaisuussuunnitelmat vuoden 2017 alkuun mennessä.

Uskonnottomuus on laajempi ilmiö kuin mitä se on suomalaisessa keskustelussa yleensä esitetty. Uskonnottomia eivät ole vain esimerkiksi itsensä ateisteiksi tai agnostikoiksi identifioineet ihmiset, eivätkä vain Humanistiliiton tai Vapaa-ajattelijain liiton jäsenet ja kannattajat. Uskonnottomia voivat olla myös skeptikot ja uskontojen suhteen välinpitämättömät. Uskonnottomia löytyy tätä nykyä poliittisen värikartan laidasta laitaan, vaikka kirkosta eronneita leimattiin 1930-luvulla ja myöhemminkin kommunisteiksi.

Nyt 2000-luvulla julkisuudessa näkee myös evankelis-luterilaiseen kirkkoon kuuluvia, jotka sanovat ajatuksiltaan olevansa ateisteja. Juutalaisissa seurakunnissa tämä on pitkäaikainen ilmiö. Kirkon ja muidenkin uskonnollisten yhdyskuntien jäsenkunnissa on varsinkin nyt, ja on aiemminkin ollut, ajatuksellisesti uskonnottomia ihmisiä. Toisaalta uskonnollisiin yhdyskuntiin kuulumattomissa voi olla hyvinkin uskonnollisia ihmisiä. Ihmisten mielipiteet, uskomukset ja identiteetit voivat olla vahvassa ristiriidassa heidän muodollisen uskonnollisen asemansa kanssa. Sen vuoksi uskonnottomuus ilmiönä sekä sosiaalisena ja kulttuurisena käsitteenä on kehittyvä ja vaatii tulkintaa tilastolukujen taakse.

Euroopan ihmisoikeustuomioistuin määrittelee uskonnottomiin kuuluvan ateisteja, agnostikkoja, skeptikkoja ja uskontojen suhteen välinpitämättömiä. Myös uskonnon ja omantunnon vapauden perusoikeuden yhteydessä uskonnottomuus nähdään erilaisten ihmisten monimuotoisena ja laajana katsomuksellisena ryhmittymänä.

Tässä luvussa tarkastellaan uskonnottomuuden aatteellista historiaa, järjestöjen syntyä, tavoitteita ja vaikutusta suomalaiseen yhteiskuntaan sekä keskustellaan uskonnosta ja uskonnottomuudesta tämän päivän Suomessa tuoreimpien tilastotutkimusten pohjalta.

Uskonto ja uskonnottomuus suomalaisessa arvokeskustelussa 2000-luvulla

Katsomusten henkilökohtaistuminen ja moninaistuminen tulee esiin Kirkon tutkimuskeskuksen teettämässä laajaa otosta käyttäneessä Gallup Ecclesiastica -kyselytutkimuksessa, jonka tulokset kuvaavat myös uskonnottomuutta Suomessa. Suomalaisten katsomukselliset ja hengelliset identiteetit ilmenivät kyselyssä seuraavasti: pakana 9 %, ateisti 13 %, uskonnoton ihminen 19 %, agnostikko 27 %, etsijä 31 %, materialistinen ihminen 32 %, humanisti 46 %.

Valinnat ovat osaksi päällekkäisiä. Luterilaiseksi itsensä identifioi 62 %, uskovaksi 39 %, uskonnolliseksi ihmiseksi 32 %, kirkolliseksi 22 % ja uskovaiseksi 14 %, uudestisyntyneeksi kristityksi 6 % ja karismaattiseksi kristityksi 2 %. Fundamentalisti-vaihtoehdon oli ruksannut 1 %. Suomalaisten usko tai epäusko Jumalaan on tutkimuksen mukaan muuttunut varsin vahvasti vuodesta 2007 vuoteen 2011, kuten seuraava taulukko osoittaa:

Väite	2007 samaa mieltä	2011 samaa mieltä
En usko Jumalan olemassaoloon	11 %	21 %
Epäilen Jumalan olemassaoloa	6 %	7 %
Uskon kristinuskon opettamaan Jumalaan	37 %	27 %
Uskon Jumalaan, joskin eri tavalla kuin kirkko opettaa	27 %	23 %
En oikein tiedä uskonko Jumalaan vai enkö	19 %	17 %

Jumalan olemassaoloon uskomattomien määrän lisääntyminen näin nopeassa ajassa on tilastollisesti ja kulttuurisesti erittäin huomattava muutos. Kyseessä on samalla sukupolvi-ilmiö, sillä nuorempi sukupolvi valitsee huomattavasti enemmän uskonnottomuuteen viittaavia vaihtoehtoja kuin iäkkäämmät. Myös niiden suomalaisten osuus, jotka pitävät totena eräitä kristillisiä opetuksia – kuten sitä, että Jeesus oli Jumalan poika ja syntynyt neitseestä – laski selvästi vuosien 1999 ja 2011 välillä.

Toisenlaisia lukemia vuoden 2011 kyselyssä saatiin, kun aiheena oli suomalaisten suhtautuminen kristillisiin elementteihin valtion ylläpitämissä instituutioissa. Vaihtoehtoon ”Suvivirren laulu koulujen päättäjaisissä” suhtautui erittäin myönteisesti yli 60 % ja myönteisesti yli 80 %. Muilta osin erittäin myönteisesti suhtautui alle puolet vastaajista, mutta ”Melko myönteisesti” -vaihtoehdon kanssa ne saivat selvän enemmistön tuen.

Vaikka ateistit, vapaa-ajattelijat tai humanistit eivät pidä itseään uskonnollisena ryhmänä, mielipideilmastoa kuvaa suomalaisten suhtautuminen eri katsomuksellisiin ryhmiin. Ateisteihin suhtautui erittäin tai melko kielteisesti 26 % (13 + 13 %), erittäin tai melko myönteisesti 22 % (6 + 16 %), 40 % ei myönteisesti tai kielteisesti ja 12 % ei osaa sanoa. Samoin 40 % oli ”harmaalla vyöhykkeellä” suhtautumisessaan vapaa-ajattelijoihin, kun 22 % oli erittäin tai melko kielteisiä ja 22 % erittäin tai melko myönteisiä. Uskonnottomiin ”ryhmiin” suhtautuminen oli enemmistölle leimallisen puolueetonta tässä viitekehyksessä.

Moraalikäsitysten muutos Suomessa on noin 30 vuodessa selvä: niiden osuus, jotka ”eivät koskaan hyväksyisi” avioeroa, aborttia, eutanasiaa, homoseksuaalisuutta, on hyvin pieni. Sekulaarin etiikka ilmenee Suomessa perhe-elämässä muun muassa avoliittojen yleisyytenä ja siviilivihkimisten yleistymisenä.

Sekulaarin humanismin historia

Kuten alussa mainittiin, sekulaari humanismi ei ole moderni ilmiö, vaan sen juuret ovat antiikin Kreikassa. Protagoras asetti ihmisen kaiken mitaksi, Demokritos alkoi tutkia luontoa ja kehitti atomiopin, Hippokrates etsi sairauksille syitä ja Sokrates opetti kansalaisia kyselemään. Renessanssin humanistinen kulttuurivirtaus perustui antiikin sivistysihanteeseen ja korosti inhimillisen ja luonnontutkimuksen sekä jumaluusopin välistä eroa.

Humanismi on sanana joskus ongelmallinen. Monelle se merkitsee yleisesti inhimillistä ja suvaitsevaista elämänasennetta. Toiset rajaavat sanan tarkoittavan humanistisia tieteitä. Joka tapauksessa humanismi on tulos pitkästä vapaan ajattelun perinteestä. Se on innoittanut monia suuria ajattelijaita ja luovia taiteilijoita. Humanismi ymmärretään yleensä länsimaisena ajatteluna, mutta myös muissa kulttuureissa on ulottuvuuksia, joissa näkyy samoja piirteitä.

Euroopassa humanismista tuli renessanssin myötä kulttuurivirtaus, joka perustui antiikin sivistysihanteeseen. Uuden ajan alun murros luonnontieteissä mullisti ajattelua. Korostettiin ihmisen saavutuksia ja mahdollisuuksia. Tieteen filosofiassa empirismi oli tärkeää humanismin kannalta. Tieto syntyy kokemusten ja havaintojen avulla. Locke, Hume ja Hobbes loivat pohjaa

valistusajattelulle. Nimitys vapaa-ajattelija on peräisin 1600-luvun Englannista, missä se tarkoitti valtionkirkon opista poikkeavaa ajattelua.

Valistusajattelijat vaativat demokratiaa ja tasa-arvoa lain edessä. He arvostelivat sotia sekä sokeaa uskoa valtion ja kirkon arvovaltaan. Kehitys ei ole lineaarista, mutta 1700-luvun lopulta lähtien ajatukset, jotka ovat humanisteille tärkeitä, ovat pysyneet keskustelussa. Olennainen merkitys tiedepohjaisen maailmankuvan leviämisenle on luonnontieteiden kehityksellä 1800- ja 1900-luvuilla.

Uskonnottomat järjestäytyvät Suomessa

Uskonnottomia oli Suomessa jo ennen itsenäistymistä, vaikka uskonnottomuutta ei virallisesti tunnustettukaan. Oli myös muita uskonnonvapauden vaatijoita. Vuonna 1887 perustettiin Suomen uskonnonvapaus- ja suvaitsevaisuusyhdistys, jonka toiminnan aloittamiseen vaadittavan perustamisluvan senaatti kuitenkin yksimielisesti hylkäsi. Yhdistyksen perustajiin kuului kirjailija Minna Canth. Uskonnonvapauden lainsäädännölliset avaukset autonomian ajan lopulla olivat hyvin varovaisia, kun vuonna 1889 säädetty eriuskolaislaki koski vain protestanttisia suuntauksia.

Vuosisadan vaihduttua ilmeni uutta uskontokriittistä kansalaistoimintaa, vieläpä kansalaistotelemattomuutta. Niinpä yhdessä asuvia pariskuntia, jotka kieltäytyivät kirkollisesta vihkimisestä, tuomittiin oikeudessa kristilliseen avioliittoon 1900-luvun alussa. Helsingin yliopistossa toimi vuodesta 1905 Prometheus-yhdistys, joka toi esiin uskonnottomia käsityksiä. Sen perusti Edvard Westermarck yhdessä Rolf Lagerborgin kanssa, kantavia jäseniä olivat muun muassa Wilhelm Bolin, Yrjö Hirn, Rafael Karsten ja Ernst Lampen.

Myös vuosisadan vaihteessa nousseella Suomen työväenliikkeellä oli kansainvälisen työväenliikkeen myötävaikutuksella valtavirtana kirkkokriittisyys. Sosialidemokraattisen puolueen Forssan kokouksen (1903) ohjelma oli selkeä ja ajankohtaan nähden radikaali, aikaansa edellä: ”Uskonto on julistettava yksityisasiaksi. Kirkko on erotettava valtiosta ja kirkolliset sekä uskonnolliset yhdyskunnat katsottava yksityisiksi yhdistyksiksi, jotka itse järjestävät sisälliset asiansa. Uskonnonopetus on poistettava kouluista.”

Vasta itsenäisyyden alkuvuosina säädetty uskonnonvapauslaki, joka tuli voimaan vuoden 1923 alussa, mahdollisti virallisesti uskontoihin kuulumattomuuden ja oikeuden valtakirkosta eroamiseen. Uskontokuntien ulkopuolelle sai nyt siirtyä. Kirkosta erottiinkin ensimmäisinä vuosina melko runsaasti. Hallitusmuoto takasi uskonnonvapauden periaatteessa, mutta käytännön tilanne yhteiskunnassa ei ollut niin hyvä. Kirkosta eronneita pidettiin monin paikoin ajatuksiltaan epäilyttävinä eikä esimerkiksi mielellään otettu töihin.

Siviilirekisteriin kuuluvien omaa yhdistystoimintaa syntyi vasta 1930-luvun puolivälin jälkeen suurimmissa kaupungeissa. Vuonna 1937 perustettiin niiden valtakunnallinen liitto. Yhdistykset ja liitto vaativat uskonnottomille oikeuksia ja alkoivat myös itse tarjota palveluja, kuten hautapuhujia ja neuvontaa. Toisaalla järjestöt koettiin tai niitä leimattiin uskonnon vastaisiksi. Niitä myös lakkautettiin, kun yhdistyksiä väitettiin kommunistisiksi ja kommunistien toiminta oli maassa siihen aikaan kiellettyä.

Poliittisen tilanteen muututtua toisen maailmansodan jälkeen siviilirekisteriläisyhdistysten keskusliiton nimeksi muutettiin vuonna 1945 Vapaa-ajattelijain liitto. Se tuli osaksi kansainvälistä vapaa-ajattelijaliikettä. Vapaa-ajattelijain julkikuvaan vaikutti kansainvälinen tilanne. Kun

Neuvostoliitto koettiin ateistisena valtiona, ateisti ei uskontotieteen tutkija, dosentti Teemu Tairan mukaan ole taannoin tarkoittanut tavalliselle kansalle pelkästään jumalankieltäjää, vaan termi on assosioitunut kommunismiin. Totta onkin, että monet vapaa-ajattelijat olivat aikanaan sosialisteja tai vasemmistolaisia. Kuitenkin myös kylmän sodan aikana toiminnassa oli mukana porvarillista sivistyneistöä, kuten Väinö Voipio.

Vapaa-ajattelijayhdistyksiä perustettiin eri puolille maata, ja jäsenmäärä nousi tuhansiin. Suurimmat yhdistykset perustivat myös uskonottomia hautausmaita, joita on nyt kymmenen eri puolilla Suomea. Myös hautapuhujatoiminta oli tärkeällä sijalla. Toisaalta yhdistykset järjestivät puhe- ja keskustelutilaisuuksia, joissa arvosteltiin kirkon etuoikeuksia ja valtiokirkkojärjestelmää. Helsingin vapaa-ajattelijat järjesti suurta huomiota saaneen paneelikeskustelun Hannu Salaman Juhannustansseista nostetun jumalanpilkka-oikeudenkäynnin johdosta.

Suomen Humanistiliiton (ennen Suomen Humanistiyhdistys) perustaminen vuonna 1968 liittyi uskonottomien katsomusaineen vaatimuksiin. Mukana aluksi olivat Matti Luoma, Kari-Mikael Strömmer, Timo Vasama ja Gun Winter. Muita keskeisiä henkilöitä humanistiliiton toiminnassa ovat olleet esimerkiksi Jussi Pikkusaari, Pekka Elo ja Jussi Tuovinen.

Humanistiliitolla ei ole ollut palkattuja toimihenkilöitä eikä toimitiloja. Keskeisimmät tapahtumat ovat keväällä seminaari ja syksyllä humanisminpäivät, joita on ollut jo yli 30 vuotena. Niillä käsitellään jäseniä kiinnostavia humanismin laajaan sisältöön liittyviä asioita. Tieteisiin ja yhteiskuntaan liittyvien aiheiden lisäksi ihmisoikeus- ja kehityskysymykset ovat tärkeitä. Lisäksi paikallisesti järjestetään yleisölle avoimia keskustelutilaisuuksia, esimerkiksi Helsingin yhdistys järjestää kerran kuukaudessa tilaisuuden. Niissä on yleisten keskustelun aiheiden lisäksi kuultu nuoria tutkijoita eri aloilta.

Humanistiliiton periaateohjelmassa todetaan, että jokaisella on oikeus ajatuksen vapauteen. Tästä syystä liitto haluaa edistää avointa keskustelua ja arvovalloista vapaata ajattelua ja uskonnoista riippumatonta etiikkaa. Tieteen katsotaan tarjoavan parhaat menettelytavat kaikkeuden toiminnan selvittämiseen ja pyrkimys tietoon ja valistukseen ovat liiton toiminnan keskeisiä tavoitteita. Humanistiliitto näkee moraalin ihmisen omana luomuksena, joka syntyy ja kehittyy yksilön ja yhteisön keskinäisessä vuorovaikutuksessa ja siksi jokainen yksilö on vastuussa toiminnastaan itselleen ja muille.

Vapaa-ajattelijain liitto luonnehtii itseään uskonottomien ihmisoikeus- ja kulttuurijärjestöksi, joka myös edistää tiedepohjaista maailmankuvaa ja rationaalista ajattelua sekä humanistista etiikkaa ja elämäntavomusta. Yhteiskunnallisten vaatimusten lähtökohtana ovat ihmisten yhdenvertainen kohtelu sekä uskonnon ja vakaumuksen vapaus. Liitto toimii valtakunnallisesti, ja siihen kuuluu yli 20 pääosin alueellisesti tai maakunnallisesti toimivaa jäsenyhdistystä. Järjestö julkaisee Vapaa Ajattelijan -lehteä. Liitolla on toimitila Helsingissä ja tätä nykyä yksi puolipäiväinen työntekijä.

Vapaaehtoistyöllä on ratkaiseva rooli paitsi vapaa-ajattelijain yhdistyksissä myös liiton toiminnassa. Internetin käyttö on viime vuosina noussut tärkeälle sijalle, ja omien ja yhdistysten nettisivujen lisäksi liitto pitää yllä muun muassa uskonnonvapaus.fi -sivustoa. Myös erilaisilla projekteilla on omat nettisivunsa, ja vapaa-ajattelijat ovat läsnä myös sosiaalisessa mediassa. Tamperelaisilla vapaa-ajattelijajoilla on ollut tärkeä rooli Vakaumusten tasa-arvo ry:n ylläpitämässä eroakirkosta.fi -palvelussa.

Suomessa toimii myös vuonna 1987 perustettu Skepsis ry, poliittisesti, aatteellisesti ja uskonnollisesti sitoutumaton tiedejärjestö, joka keskittyy kriittisen tiedon edistämiseen.

Uskonottomien järjestöt tekevät yhteistyötä nimenomaan uskonnonvapauden sekä sekulaarin kulttuurin edistämiseen liittyvissä kysymyksissä. Kulttuuritoiminnassa myös elämän kiertokulkuun ja käännekohtiin liittyvät juhlat ovat tärkeitä. Humanistit, vapaa-ajattelijat ja muutamat yksityiset henkilöt perustivat yhdessä voittoa tavoittelemattoman Pro-Seremoniat palvelukeskuksen, joka tarjoaa tietoa ja palvelua uskontokuntiin sitoutumattomien perheitten juhliin. Nimiäiset, häät ja hautajaiset saa näin järjestettyä juhlavasti. Vainajan vakaumuksen kunnioittaminen on siviilihautajaisten lähtökohtana.

Prometheus- eli protu-leirit puolestaan ovat uskonnollisesti ja katsomuksellisesti sitoutumattomia ”aikuistumisleirejä” 14 – 15 vuotiaille peruskoulun 8. luokan käyneille. Leirejä järjestää uskonottomien järjestöjen yhdessä perustama Prometheus-leirin tuki ry. Suurin osa osallistujista on ollut uskontokuntiin kuulumattomia, mutta myös kirkon jäseniä ja rippikoulun käyneitäkin on joukossa. Protu-leirejä on nykyään myös iältään peruskohderyhmää vanhempia.

Humanistiliitto ja Vapaa-ajattelijain liitto ovat jäseniä Kansainvälisessä humanistisessa ja eettisessä unionissa IHEU:ssa sekä Euroopan humanistisessa federaatiossa EHF:ssä. IHEU on kattojärjestö, joka kokooa humanisteja, ateisteja, rationalisteja, vapaa-ajattelijoita ja muita uskonottomia. Se on edustettuna YK:n ihmisoikeus-toimielimissä, ja EHF on edustettuna Euroopan Neuvostossa ja Euroopan Unionissa.

Uskonottomuus ja uskonottomien järjestöjen tavoitteet yhteiskunnassa

Uskonottomien järjestöjen tavoitteina on ollut lisätä ihmisten yhdenvertaista kohtelua uskonnosta tai vakaumuksesta riippumatta sekä purkaa julkisoikeudellisen aseman saaneiden valtionkirkkojen erityiskohtelua suomalaisessa yhteiskunnassa. Humanistiliitto ja Vapaa-ajattelijoiden liitto ajavat julkisen vallan toimintaan suurempaa painoarvoa uskonnon vapauden ns. negatiiviselle ulottuvuudelle, johon sisältyy oikeus olla kuulumatta uskonnolliseen yhdyskuntaan, oikeus erota siitä sekä oikeus olla osallistumatta uskonnonharjoitukseen.

Viime aikoina uskonottomien järjestöt ovat kiinnittäneet huomiota ja vedonneet Euroopan ihmisoikeustuomioistuimen päätöksiin liittyen yksityisyyden suojaan, koska uskontoa tai uskonottomuutta voidaan pitää arkaluontoisena tietona. Julkisen vallan ei tule vaatia ihmisiä ja perheitä paljastamaan suoraan tai epäsuorasti katsomustaan samoin kuin heitä ei vaadita kertomaan poliittista kantaansaakaan. Esimerkiksi koulujen ei tulisi liittää jumalanpalveluksia lukuvuoden ja koulutyöpäivän ohjelmaan, koska päätös osallistua tai jäädä pois voidaan kokea kiusallisena ja painostavana.

Itsenäisyyden alun uskonnonvapauslain myötä kansakoulussa aloitettiin uskonottomille uskonnonhistorian ja siveysopin opetus. Oppiainetta ja sen oppikirjoja arvosteltiin liian uskontopainotteiseksi. Arvostelu kiihtyi varsinkin peruskoulun tulon jälkeen, ja uskonottomien järjestöjen edustajat tekivät asiasta kanteluja YK:n ihmisoikeustoimielimiin. Opetussisältöjä alettiin uudistaa niin, että uskonnollinen viitekehys poistui. Kun laki, tuntijako ja opetussuunnitelma uusittiin, vuonna 1985 oppiaineen nimeksi tuli elämäntiedon (ET).

Vuonna 2003 elämänkatsomustiedon asema parani, kun siitä tuli periaatteessa ensisijainen katsomusaine uskonnollisiin yhdyskuntiin kuulumattomille. Aiemmin oli pitänyt ensin hakea ”vapautusta” uskonnonopetuksesta. Humanistiliitto ja Vapaa-ajattelijain liitto ovat ajaneet ET:n aseman vahvistamista kouluissa sekä nyt myös aineen avaamista kaikille valittavaksi katsomusaineeksi uskonnon rinnalle. Liittojen mielestä kuntien koulutoimet ja rehtorit voisivat aktiivisemmin tukea vielä vajaakäytössä olevan ET:n oppilasryhmien muodostumista, koska kyse on uskontokuntiin kuulumattoman lapsen pääsystä oikeuksiinsa. ET:n aseman turvaamista pidetään tärkeänä myös aloitetuissa osittaisissa yhteisopetuskokeiluissa. Uskonottomien oikeuksiin on kiinnitetty huomiota myös varhaiskasvatuksessa, jonka toiminnan tavoitteisiin ei enää 1.8.2015 lähtien ole kuulunut uskontokasvatuksen tukeminen.

Päiväkotien ja koulujen toimintaan kuuluu yhä myös tunnustuksellista uskonnonharjoitusta, kuten jumalanpalveluksia kirkossa, hartautilaisuuksia, ”pikkukirkkoja” päiväkodeissa, aamuhartauksia koulujen päivänavauksina sekä paikoin myös ruokarukoiluttamista päiväkodeissa ja koulujen alaluokilla. Uskonottomien järjestöt ovat esittäneet yhtäältä vaihtoehdoisen, ei-uskonnollisen ohjelman kehittämistä ja tarjoamista tasavertaisesti uskonnollisille tilaisuuksille ja näitä onkin alettu kehittää. Järjestöt ovat myös tuoneet esiin, että tunnustuksellisen uskonnonharjoituksen liittämistä koulutyöpäivään voisi ja tulisi myös luopua, koska sellainen ei kuulu koulun lakisääteisiin tehtäviin ja opetussuunnitelman mukaan opetuksen tulee olla uskonnollisesti sitouttamatonta. Uskonnonharjoitus voisi jäädä perheen, seurakunnan ja yksilön asiaksi varsinaisen koulutyöpäivän ulkopuolelle.

Perusoikeusuudistus 1990-luvulla paransi ja selkeytti uskonottomien uskonnonvapautta ja yhdenvertaisuutta Suomessa. *Uskonnon ja omantunnon vapautta* koskeva 11 § uudistui, selkeytyi ja laajeni merkittävästi, kun ”*Kukaan ei ole velvollinen osallistumaan omantuntonsa vastaisesti uskonnon harjoittamiseen.*” Positiivisena oikeutena todetaan ”*oikeus ilmaista vakaumus*”. Yhdenvertaisuus uskontojen ja vakaumusten suhteen vahvistui 6 §:ssa: ”*Ketään ei saa ilman hyväksyttävää perustetta asettaa eri asemaan ...uskonnon, vakaumuksen, ... tai muun henkilöön liittyvän syyn perusteella.*”

Viimeisen neljännesvuosisadan aikana uskonottomien järjestöjen erinäisiä osatavoitteita on toteutunut samalla kun yhteiskunta on maallistunut. On pyritty vähentämään valtiovallan kytköstä evankelis-luterilaiseen ja ortodoksiseen kirkkoon, tunnustuksellisuutta julkisissa instituutioissa ja julkisissa palveluissa sekä kirkollisten toimintojen valtionrahoitettisuutta.

Vaikka kirkollisverojärjestelmä jatkuukin, evankelis-luterilaisen ja ortodoksisen kirkon muuhun rahoitukseen on tullut muutoksia; ensin yhteisöjen kirkollisverosta siirryttiin yhteisöveron jako-osuuteen ja vuoden 2016 alusta siirryttiin budjettirahoitukseen samalla kun kirkon ns. yhteiskunnallisen toiminnan käyttökohteet lueteltiin. Aiemmin valtio maksoi suoraan tuomiokapitulien menot; vuodesta 1996 lähtien evankelisluterilainen kirkko ja vuodesta 2006 ortodoksinen kirkko maksaa itse piispojensa palkan. Uskonottomien järjestöt ovat ehdottaneet, että em. kirkot siirtyisivät jäsenmaksujensa keruussa kirkollisverotuksesta saman tapaiseen käytäntöön kuin ammattiliitoilla. Edelleen evankelis-luterilaisen kirkon toimintaa määrittävä Kirkkolaki mainitaan perustuslaissa; vuoden 2000 perustuslain muutoksessa sitä ehdotettiin poistettavaksi, mutta ajatus jäi luonnoksen asteelle.

Oikeuslaitos on maallistunut ja nykyään uskonnollisesti sitoutumaton. Käräjäoikeudessa todistajan uskonnollinen vala poistui vuoden 2016 alusta. Myös tuomarit alkavat vuonna 2017 antaa virkaan astuessaan vain katsomuksellisesti neutraalin vakuutuksen.

Evankelis-luterilaisen kirkon hautausmailla on keskeinen rooli hautaustoimessa. Vuoden 2004 hautaustoimilaki tosin määrää, ettei kirkon jäsenyys saa vaikuttaa hautapaikan hintaan. Lisäksi seurakuntien hautausmailla on oltava tarjolla myös tunnustukseton hauta-alue. Hautausmaiden kappeliin myöntämisessä uskonnottomiin saattotilaisuuksiin on ollut vaihtelevaa käytäntöä. Kappeliin käyttökellot on koettu mielivaltaisina ja epäoikeudenmukaisina, kun seurakunnat kuitenkin saavat hautaustoimeen valtion tukea. Vapaa-ajattelijain yhdistysten ylläpitämät hautausmaat eivät ole saaneet julkista tukea, mikä myös on koettu epäoikeudenmukaisena.

Uskonottomien järjestöjen ajama uskonnonvapauden ns. negatiivinen ulottuvuus on edennyt vaiheittain, askel askeleelta. Käsitteenä se syntyi jo perustuslakivaliokunnan tulokinnassa 1980-luvulla, mutta kirjattiin perustuslakiin julkilausutun selvästi vuonna 2000. Kuitenkin uskonnonvapauden tulkinta on vakiintunut koskemaan myös valtiokirkkojen jäseniä vasta aivan viime vuosina. Valtion tai kunnan asiana ei ole enää pakottaa luterilaiseen kirkkoon kuuluviakaan oppilaita koulun tai lukiolaisia lukion toimintaan liitettyyn jumalanpalvelukseen taikka varusmiehiä ja ammattisotilaita kenttähartauteen. Kouluissa uskonnonopetuksen pakollisuus ja elämäntutkimustiedon valinnan kieltä kirkon jäseneksi liitettyillä oppilailta kuitenkin jatkuu.

Yhdenvertaisuuslain voimaantulo vuonna 2016 oli merkittävä askel myös uskonottomien näkökulmasta. Poikkeamisista yhdenvertaisuuden pääsääntöön myös uskontoon tai vakaumukseen liittyen tulee säätää lailla. Positiivisen erityiskohtelun mahdollisuus on tarkoitettu vain heikommassa asemassa olevan ryhmän tilanteen parantamiseen. Oppilaitosten ja muidenkin julkisten laitosten on pitänyt laatia yhdenvertaisuussuunnitelmat vuoden 2017 alkuun mennessä, ja yhdenvertaisuuden toteutumisen ja edistämistyön onnistumista pitää alkaa säännöllisesti arvioida. Tämä sopii hyvin Suomen itsenäisyyden 100-vuotisjuhlavuoteen.

Nykypäivän haasteet ja tulevaisuuden näkymät

Vuosituhanne vaihduttua Suomessa käynnistyi viralliselta asemaltaan uskonottomien määrän aiempaa huomattavasti nopeampi lisääntyminen. Kun vuonna 2000 rekisteröityihin uskonnollisiin yhdyskuntiin kuulumattomia oli 12,7 prosenttia, vuonna 2007 lukema oli 15,9 prosenttia ja vuonna 2011 ylittyi 20 prosentin raja. Nyt ollaan lähellä 25 prosenttia.

Uskonnollisiin yhdyskuntiin kuulumattomat ovat vähemmistöpoliittisesta näkökulmasta erittäin suuri vähemmistö. Ihmisoikeuksien näkökulmasta ei pidä laskea vähemmistöjen tai enemmistöjen prosentteja, vaan katsoa yksilöitä ja ihmisoikeuksia. Käytännössä Suomessa on ollut tyypillistä vähätellä uskonottomien katsomuksellisia oikeuksia vetoamalla uskonottomien pieneen määrään. Uskonottomien katsomuksellisten ihmisoikeuksien kunnioittamista ei ole aina koettu julkisen vallan kunnia-asiana. Tämä perinne ja sen myötä toiseuden kokeminen on jatkunut näihin päiviin kouluissa ja päiväkodeissa sekä armeijassa.

Jyväskylän ylioppilaslehden haastattelussa tutkija Teemu Taira katsoi, että ateismi ja uskonottomuus ovat enenevässä määrin sukupolvikysymyksiä Nuoret suomalaiset eivät enää

assosioi ateismia kommunismiin, vaan esimerkiksi luonnontiede ja näkyvät ateistipuhujat kuten *Richard Dawkins* ovat nousseet sen tilalle. Ateismi ja uskonnottomuus ovat normalisoitumassa. Aiemmin saatettiin erota kirkosta vastalauseena vanhoille arvoille, tai koska uskontoa ei koettu tarpeelliseksi. Kirkkoon saatettiin liittyä esimerkiksi avioliiton solmimista varten. Nykysukupolvelle ateismi ja uskonnottomuus ovat pysyvämpiä olotiloja.

Vapaa-ajattelijain liitto ja Humanistiliitto esittivät vuoden 2015 vaalien jälkeen valittavalle hallitukselle tavoitteitaan hallitusohjelmaan. Tavoitteet eivät kuitenkaan päässeet muodostetun hallituksen uudistuslistalle. Myös vuonna 2017 ja sen jälkeenkin keskustellaan kirkon julkisoikeudellisesta erityisasemasta ja kirkon ja valtion suhteen selkeyttämisestä sekä neutraliteettiperiaatteen noudattamisesta suhteessa ihmisten uskontoihin ja vakaumuksiin julkisen vallan instituutioiden toiminnassa ja julkisten palvelujen toteuttamisessa. Uskonnottomien järjestöillä on tavoitteita myös sananvapauden, lasten oikeuksien ja seksuaali- ja sukupuolivähemmistöjen yhdenvertaisen kohtelun suhteen.

Ihmisoikeuksien, myös uskonnon ja omantunnon vapauden sekä yhdenvertaisuuden toteuttamisessa tarvitaan yhteistyötä erilaisten katsomuksellisten ryhmien ja eri tavalla ajattelevien ihmisten kesken. Humanistit ja Vapaa-ajattelijat ovat olleet mukana YK:n julistaman, helmikuun ensimmäisellä viikolla vuosittain pidettävän uskontojen ja katsomusten yhteisymmärrysviikon valmisteluissa yhdessä uskonnollisten yhdyskuntien kanssa.

Yhteiskunnallista kehitystyötä on ajateltava ihmis- ja perusoikeuspohjaisesti niin Suomessa kuin kansainvälisessä yhteistyössäkin. Ajatuksen, omantunnon ja uskonnon vapaus sekä yhdenvertaisuus ja syrjimättömyys käytännössä eivät ole itsestään selvyyksiä, vaan vaativat yhä edistämistä ja siihen liittyvää vuoropuhelua. Jäsenyyden uskonnollisessa tai muussa yhteisössä ei pidä johtaa minkään yhteisön epäyhdenvertaisten erityisoikeuksien puolustamiseen ja ajamiseen. Uskonnottomien toivomien uudistusten toteutukseen eduskunnassa tarvitaan myös evankelis-luterilaisen kirkon jäsenten tukea, koska kansanedustajista suuri enemmistö kuuluu kirkkoon.

Taiteet, tieteet, tekniikka, oikeus- ja valtiolliset järjestelmät ovat syntyneet sosiaalisessa kanssakäymisessä kumulatiivisesti ihmisten ja yhteisöjen vuorovaikutuksen tuloksena. Mutta ihminen on siirtänyt myös tuhon kulttuuria sukupolvelta toiselle. Siksi on tärkeää, että erilaiset humanistiset tahot, olivatpa ne uskonnollisia tai uskonnottomia, pyrkivät yhteiskuntarauhan ja maailmanrauhan parantamisessa yhteistyöhön. Ihmisoikeudet ovat yleismaailmallisia. Tämän päivän maailmassa ihmiset todella tarvitsevat empatiaa, suvaitsevaisuutta ja erilaisuuden sietokykyä.

Lähteitä

Haastettu Kirkko. Suomen evankelis-luterilainen kirkko vuosina 2008-2011. Kirkon tutkimuskeskus 2012.

Hirvelä, Päivi – Heikkilä, Satu 2013. Ihmisoikeudet – käsikirja EIT:n oikeuskäytäntöön. Edita; Helsinki.

Mäntysalo, Jori 2015. Maallistumisen historia 1994 -2015. Vapaa Ajattelija -lehti 4/2015, s. 12-13.

Peiponen, Irma 2015. Sekulaari humanismi. Osa 1, Humanisti 3/2015, s. 4-9 ja osa 2, Humanisti 4/2015, s. 4-9.

Suoniemi, Peitsa 2016. Jumalaton tarina. Jyväskylän ylioppilaslehti 21.4.2016.

Nettisivuja

<http://et-opetus.fi/>

<http://humanistfederation.eu/>

<http://www.humanistiliitto.fi/>

<http://iheu.org/>

<http://pro-seremoniat.fi/>

<https://www.protu.fi/>

<http://uskonnonvapaus.fi/>

<http://vapaa-ajattelijat.fi/>